

## ETKİN BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK VAAZ

BAHATTİN TURGUT

DR., VAİZ, İSTANBUL

### *Özet*

Topluma dinin mesajlarını iletmenin en etkin yollarından biri şüphesiz ki vaazdır. Hz. Muhammed (s.a.v) peygamberlik görevinin henüz başlarında iken çevresini vaaz ederek uyarmakla emrolunmuştur. O, ömrü boyunca gönüllere hitap eden vaaz ve nasihatleriyle insanlarla iletişim kurup dinini yaymıştır. Hz. Peygamberden sonra onun varisleri konumunda olan âlimler, vaizler ve hatipler de onu örnek alarak yaşamaya ve yaşadıklarını başkalarına vaaz aracılığıyla aktarmaya çalışmışlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığının taşradaki sesi olan Vaizler, camide cemaate, cezaevinde mahkûmlara, huzurevlerinde yaşlılara, yetiştirme yurtlarında çocuklara, Aile İrşad ve Dinî Rehberlik bürolarında ve fetva heyetlerinde ihtiyaç duyan herkese, medya aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine vaaz ederek, ibadethanelerde ders halkaları oluşturarak dinin gerçeklerini anlatmaya çalışırlar. Vaizlerin böylesine toplumun tüm kesimlerini kuşatan vaazları ve dersleri, dinin gerçeklerini ihtiva etmeli, cemaatin problemlerine çözüm üretmelidir. Toplumunu birbiriyle kaynaştırmalı, insanları birbiriyle kardeş yapmalıdır. Vaazlar, toplumun güncel problemlerine ışık tutabilmelidir. Vaazların verimli olması için, belli bir plan ve üslup çerçevesinde sunulması gerekir.

### *Anahtar Kelimeler:*

Vaaz, vaiz, nasihat, iletişim

### Abstract

Undoubtedly, one of the most effective ways to transmit the messages of the religion to the society is through preaching. In the beginning of his prophethood, Muhammed (Peace Be Upon Him) was ordered to warn the society by preaching. Throughout his lifetime, he communicated with people to spread the religion through teachings and advice that appealed to people's hearts. After the passing of Prophet Muhammad (pbuh), scholars, preachers and orators became his inheritors and tried to live like the prophet and spread how they lived their lives through preaching.

Preachers communicate with mosque congregations by preaching. Also with activities such as conferences and seminars, they transmit the message of religion to society outside the mosque. Preachers with these qualifications are the leaders of society in the field of religion. Preachers' preachings and lessons, encompassing all segments of the society, should contain the facts of the religion, find solutions to community problems, integrate the society and make them brethren with each other. Preachings must be able to shed light on society's current problems. For the preachings to be effective, they must be presented coherently and with style.

### Key Words:

Preach, preacher, counsel, communication.

### Giriş

Vaaz kavramı sözlükte; “el-va’z”, “el-‘izah” ve “el-mev’izah” kökünden, “nasihat etmek, öğüt vermek, itaat etmesini emir ve tavsiye etmek, kişinin kalbini yumuşatacak sevap veya cezaya dair söz söylemek, haramlara dalmaktan sakındırmak, korkutmak ve uyarmak” anlamlarına gelir.<sup>1</sup> “İrşad”, “tebliğ”, “davet”, “ınzar”, “tezkir” ve “tebşir” terimleri “vaaz”ın müteradifi kavramlardır.<sup>2</sup>

Terim olarak vaaz, “camilerde veya dinî öğüt dinlemek amacıyla toplanılan yerlerde yetkin din adamları tarafından yapılan dinî konuşmalardır”.

<sup>1</sup> ez-Zebidi, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-Arus min Cevabiri'l-Kamus*, I, 5084; İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, XV, 345; Mehmet Soysaldı, *Dini Hitabet*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005, s. 104.

<sup>2</sup> Mehmet Ünal, “Kur'an'ın öğrettiği Vaiz Profili” *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011 Ankara), Ankara: DİB yay. 2011, I, 51.

Bir başka ifadeyle “dinin temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet esas alınarak cemaati aydınlatmak, insanların kalplerini yumuşatarak iyiliğe özendirmek, kalpten kalbe manevî iletişimi sağlamak, dünya ve ahiretle ilgili görevlerini bildirmek, dinî bilgi ve bilincini geliştirmek için belirli bir süre ile yapılan dinî konuşmalardır”. Bu konuşmayı yapan kişilere ise “vaiz” denir.<sup>3</sup>

Yüce Allah, Kur’an-i Kerim’de: “*İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve mev’iza-i hasene (güzel öğüt) ile davet et.*”<sup>4</sup> buyurarak insanların güzel bir üslupla, tatlı bir dille Allah’ın yoluna davet edilmesini emretmektedir. Bir diğer ayette; “*Öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin*”<sup>5</sup> buyurularak insanların Allah’ın yoluna zorla değil, gönül diliyle kurulan bir iletişimle davet edilmesi gerektiği hatırlatılmıştır. Bir başka ayette ise; “*Bu Kur’an, insanlara bir açıklama, Allah’tan korkanlara bir yol gösterme ve öğüttür*”<sup>6</sup> ifadesiyle Kur’an’ın bir vaaz kaynağı olduğu vurgulanmıştır.

İnsanlara dünya ve ahiret mutluluğu sunan yüce dinimizin mesajlarını toplumlara ulaştırmanın adı olan vaaz, tüm peygamberlerin mesajlarını ümmetlerine ulaştıran bir iletişim aracı olmuştur. Nice topluluklar peygamberlerin bu vaazlarıyla hidayete ermişlerdir.

Peygamberlerin ümmetleriyle iletişimini sağlamada etkin bir araç olan vaaz, son Peygamber Hz. Muhammed’in de (s.a.v.) tebliğ ve davetinde başvurduğu bir metot olmuştur.<sup>7</sup> Peygamberlikle görevlendirilişinin daha başlangıcında yakınlarını uyararak vaaz etmekle emrolunan<sup>8</sup> Hz. Muhammed (s.a.v), ömrü boyunca vaaz etmiştir. O, gönül dilini kullanarak, insanlara toplu olarak veya tek tek, kadın–erkek, genç–yaşlı, zengin fakir hiçbir ayırım yapmaksızın vaaz ve nasihatte bulunmuştur.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra onun sahabileri vaaz ve irşatlarında Kur’an ve Sünnette gösterilen davet metoduna bağlı kalmışlardır. On-

<sup>3</sup> İsmail Lütfi Çakan, *Dini Hitabet*, İstanbul: MÜİFAV. Yay., 1998., s. 59; Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad, Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma*, İstanbul: Emin Yay., 2008, s. 242; Süleyman Doğdu, *Dini Hitabet*, Ankara: MEB Yay., 1981, s. 82; Soysaldı, *Dini Hitabet*, s. 104.

<sup>4</sup> en-Nahl, 16/125.

<sup>5</sup> el-Ğaşiye, 88/21-22.

<sup>6</sup> Âl-i İmrân, 3/138.

<sup>7</sup> Soysaldı, *Dini Hitabet*, s. 105.

<sup>8</sup> eş-Şuara, 26/214.

lar, usul bakımından sünnete, konu ve muhteva bakımından da zaman ve zemine uyarak vaaz etmişler, her zaman yerinde ve yeter sürede konuşmuşlar, gereksiz uzatmalardan kaçınmışlardır. Onlar, yaşamadıklarını aktarmışlar, söylediklerini mutlaka hayatlarında tatbik etmişlerdir. Bu tutumları dolayısıyla insanlık için en güzel örnek olmuşlardır.<sup>9</sup> Vaazlarda dile getirdiklerini hayatlarına uygulayarak cemaate örnek olma durumunda olan vaizler için de gerek vaaz ve nasihatte bulunma yönüyle, gerekse yaşantı yönüyle ashab-ı kiram çok güzel örnektir.

Dinin anlaşılması, öğrenilmesi, öğretilmesi, gönüllerin fethedilmesi, kötülüklerin defedilmesi için dinde önemli bir yeri bulunan vaazın toplum üzerinde etkin bir iletişim aracı olabilmesi için bazı özellikleri taşıması sunumu gerçekleştiren vaizin de bazı özelliklere sahip olması bir gerekliliktir.

Konunun daha iyi anlaşılması için biz bu makalemizde önce vaizin özelliklerinden, ardından da vaazda bulunması gereken hususiyetlerden bahsetmek istiyoruz.

### *I. Vaizin Özellikleri*

#### *1. Bilgi ve Donanımı*

Vaizde alan yeterliliği öncelikli hususlardandır. Vaiz dinî ilimlerde uzman denecek derecede bilgili; toplumu sosyal ve kültürel yönleriyle aydınlatacak seviyede donanımlı olmalıdır. Mesleğini ilmi ile icra etmek durumunda olan vaiz, bu bakımdan iyi bir dinî eğitimden geçmiş ve bunun sonucunda dinî bilgiyle donanmış olmalıdır. Dinî kaynakları kullanabilecek derecede Arapça bilmelidir. Dinimizin temel kaynakları olan Kur'an ve Hadis kültürüne sahip olmalıdır. Özellikle mesaj içerikli ayet ve hadislerden ezberlemeli, vaazlarında yeri geldikçe onları kullanabilmelidir. Sunduğu ayet ve hadislerin metinlerini doğru okuyabilmeli, ayetlerin esbab-ı nuzulünü, hadislerin esbab-ı vürudunu kavramış olmalıdır. Ayrıca Fıkıh, Kelam ve Siyer gibi temel dinî ilimleri yeter seviyede bilmelidir. Konuşmasında dinî terimleri anlaşılır şekilde kullanmaya özen göstermelidir. Bunlardan başka, İslâm Tarihi, Mezhepler Tarihi, Dinler Tarihi, İslâm Felsefesi, Din

<sup>9</sup> Soysaldı, *Dini Hitabet*, s. 197.

Sosyolojisi, Dinî Edebiyat, özellikle de Din Psikolojisi ile Kitle Psikolojisi alanlarında gerekli bilgiye sahip olmalıdır.<sup>10</sup> Ceza ve tutuk evlerindeki insanlara vaaz etmekle, dışarıda hür ve özgür olarak yaşayanlara vaaz etmenin değişik hassasiyetler gerektirdiğini bilerek hedef kitleye ve onun özelliklerine göre hitap etmelidir.<sup>11</sup> Bu bağlamda annesi veya babası tarafından yetiştirme yurduna terkedilmiş bir çocuğa veya güven duygusundan yoksun, ebeveynleri tarafından ihmal edilmiş gençlere nasihat eden bir vaiz, çocuk ve ergen psikolojisini bilerek nasihat etmelidir.<sup>12</sup>

Hizmetinde verimli olmak isteyen bir vaiz, hitap ettiği kitlelerin ihtiyaçlarını, hassasiyetlerini, sevdiklerini, nefret ettiklerini, yönelimlerini, hayatî önem taşıyan meselelerini, sosyal, kültürel ve dinî ihtiyaçlarını bilmeli ve ona göre hitap etmelidir. Yani vaiz, çevresini ve cemaatini iyi tanımalıdır. Bu nedenle cemaatin yaşadığı yörenin tarihçesini, iktisadî, sosyal, kültürel, dinî yapısını ve problemlerini araştırıp öğrenmelidir. Bunu yaparken çevresindeki kütüphane, müze, okul vb. sosyal ve kültürel çevrelerden destek almalıdır.

Vaiz, itikadî ve amelî mezhepleri de iyi bilmeli, özellikle hitap ettiği cemaat arasında farklı mezheplere mensup kişiler var ise o mezheplerin görüşlerini yeri geldikçe dile getirmelidir.

Vaiz, işleyeceği konuya ilişkin bütün meseleleri bilen, özellikle kendi alanında olmak üzere toplumun bilgili, görgülü, zeki ve güçlü hatibi olmalıdır. Etkilemek ve daha faydalı olabilmek için vaiz, cemaati alan bilgisi bakımından aşmış olmalıdır.<sup>13</sup>

Vaiz, mesleğini ilgilendiren alanlarda yeterli bilgi ve birikime sahip olmak için devamlı okuyup bilgi düzeyini arttırmalı ve sürekli bir gelişim sürecinde olmalıdır. Çünkü insanların arzuları, problemleri gün geçtikçe ço-

<sup>10</sup> Günay Tümer, "Vaazda Takip Edilecek Metod", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara: DİB Yay., 1978, XVII, sy. 1, s. 14.

<sup>11</sup> Kamil Coştu, "Hayat Boyu Eğitim Bakımından Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki Tutuklu ve Yükümlülere Yönelik Vaaz ve Dini Danışmanlık Hizmetleri", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 30-39.

<sup>12</sup> Asude Coşkunsever, "Sosyal Hizmet Kurumlarında Vaaz / Dinî Danışmanlık", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 42-53.

<sup>13</sup> Mehmet Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik, Tarihçesi ve Problemleri*, İstanbul: MÜİ-FAV Yay., 2009, s. 84.

ğalmaktadır. Bu kadar çok problemi sağlıklı bir şekilde çözmek için insanlara çözüm önerileri sunma konumunda bulunan vaiz, dinî ve sosyal hayatın her alanında araştırmacı ilmî bir şahsiyete, meselelerin hikmet ve ilim yönünü tetkik eden bir vafsa sahip olmalıdır.<sup>14</sup>

Ayrıca vaiz, nerede, kime ne konuştuğunu ve niçin konuştuğunu bilmeli, cemaatini ikna edici bir konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır. Vaiz, anlattıklarını abartmamalı, ölçülü olma konusuna dikkat etmelidir. İnsanların içinde buldukları şartları ve almış oldukları telkinleri göz önünde tutarak onlara hitap etmelidir. Kitaplardaki bilgileri birer malzeme kabul ederek, onları işlemlerini, geliştirmesini çok iyi bilmelidir.

## 2. İhlas ve Samimiyeti

Vaiz, özünde, sözünde ve yaşayışında, özellikle de dinî hayatında samimi olmalıdır. Cemaat, samimiyetine inanmadığı bir vaizi can kulağı ile dinleyemez. Samimiyetle söylenen tek bir cümle, samimiysiz bir vaizin saatlerce söyleyeceği sözlerden daha etkilidir. Vaiz, öncelikle söylediklerine kendisi inanmalı, söylediklerinin gereğini bizatihi yaşayarak herkese örnek olmalıdır. Samimi duygularla iyilikleri emretmeli, fenalıklardan sakındırmalıdır. Öğüt verme makamında olan vaiz, toplumda kötülükler işlenirken ve iyilikler ihmal edilirken olanlara duyarsız davranmayıp, telkin ve uyarılarını samimi duygularla ve sabırla devam ettirmelidir.

Vaiz, Kur'an-ı Kerim'de yer alan: "*Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz?*"<sup>15</sup>, "*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz. Yapmayacağınız şeyleri söylemek, Allah'ın en çok nefret ettiği şeylerdendir*",<sup>16</sup> ilahi uyarılara dikkat ederek samimiyetle ve takva ölçülerine riayetle insanlara örnek bir kişilik ortaya koyabilmelidir. Bunu başarabilmek için hayat yolunda karşılaştığı engellere karşı koymada ve nimetlere sahip olmada sabırlı olmaya çalışmalı, şımarmamalı, kibirlenmemeli ve şöhret olma duygusuna kapılmamalıdır.<sup>17</sup>

<sup>14</sup> Mehmet Soysaldı, "İslâmî Tebliğde Hz. Peygamber Örneği", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara. DİB Yay., 2006, XLII, sy. 2, s. 75; Bayraktar, s. 83.

<sup>15</sup> el-Bakara, 2/ 44.

<sup>16</sup> es-Saf, 61/2, 3.

<sup>17</sup> Çetin, s. 252.

### 3. Cemaatle İletişimi

Vaaz etme makamında olan vaizin, nasihatlerinde etkili olması için öncelikle cemaat ile iletişiminin iyi seviyede olması gerekir. Vaiz, cami içindeki ve cami dışındaki cemaatini iyi tanımalıdır. Dini tebliğ görevini üstlenmiş bir davetçi olarak vaiz, çevresindeki insanlarla sağlıklı bir iletişim kurabilmek için, görev yaptığı bölgedeki dinleri, mezhepleri, tarikatları, dinî ceyryanları, batıl inanışları, hurafeleri ve halk inanışlarını çok iyi bir araştırma ile tetkik etmelidir. Bu hususta sadece kitabî bilgilerle yetinmeyip çevre araştırması da yapmalıdır. Çünkü vaiz, görev yaptığı bölgeyi ve problemlerini bilmeden, cami dışı temaslarla cemaatin seviyesini tespit etmeden onların ilgisini çekemez. O, bu tarz faaliyetleriyle hem vaazlarında temas edeceği konuları tespit etmiş, hem de bölgesinin meselelerine eğilerek halkı eğitmiş olur. Tespit ettiği İslâm'a aykırı durumları vaazlarında dile getirip tenkidini yaparak İslâm'a aykırı durumlardan sakındırıp, cemaatin küfre ve dalâlete düşmesini önlemiş olur.

Vaiz, cemaatine değer vermeli, güler yüzlü, tatlı dilli ve hoşgörülü olmalıdır. İrşad görevini büyük bir titizlikle yürütmeli, kürsüden nasihati, cami dışında sohbeti eksik etmemelidir. Cemaat arasında ayırım yapmadan fakir-zengin, eğitim almış-almamış, köylü- şehirli, siyasi görüşü olan-olmayan her seviyeden insanla görüşmelidir. Cemaatin meselelerini, dertlerini, isteklerini dinlemeli, derdiyle dertlenerek problemlerinden münferit olanları yerinde çözmeye çalışmalıdır. Bütün cemaati ilgilendiren meseleleri ise kürsüde, kimseyi hedef almadan ve kimsenin gururunu incitmeden ilmî usuller çerçevesinde dile getirerek çözüm önerileri ortaya koymalıdır.

İnsanların zor zamanlarında problemlerine çözüm üreten bir peygamberi rehber edinmek durumunda olan vaiz, bireyleri hayatın badirelerinden kurtarmaya çalışarak onların hidayetine vesile olmalıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde: "*Alah'a yemin ederim ki, Allah'ın senin vasıtanla bir insanı hidayete erdirmesi, senin için, en değerli kırmızı deve sürüsüne sahip olmaktan daha hayırlıdır*"<sup>18</sup> buyurarak vaaz ve irşad yoluyla bir tek insanın bile hidayetine vesile olmanın büyük sevaplar kazandıracığını müjdelemiştir. Vaiz, öğüt veren bir kimse olduğuna göre, yerine göre

<sup>18</sup> Buharî, "Cihad", 143; Müslim, "Fedailü's-Sahabe", 4.

tek bir kişi de olsa vaaz etmeye devam etmelidir. Çünkü burada önemli olan çok kişiye ulaşmaktan öte hayat yolunda sıkıntı yaşayanlara dinin sunduğu önerilerle yol göstermektedir. Nitekim Lokman suresinde Hz. Lokman'ın oğluna nasihati tek kişiye yapılan bir vaazdır. Bu vaaz, Kur'an-ı Kerim'de bir model olarak sunulmuştur: "*Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.*"<sup>19</sup>, "*Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmeyiz. Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.*"<sup>20</sup>

Vaiz, cemaatine değer vermeli, samimi ve seviyeli bir iletişim kurarak onlarla kaynaşmalıdır. Cemaat arasında ayırım yapmamalıdır. Vaaz edeceği camiye veya mekâna vaktinden önce gitmeli, cemaat ile hasbihal etmeli, onların hal-hatırını sormalı, mümkünse onların gündemindeki meseleleri ikili diyaloglarla tespit etmeli, vaazlarında onlara açıklık getirmeye çalışmalıdır.

Kur'an-ı Kerim, muhataplarına hitap ederken, önce onların benimstedikleri inanç ve gelenekleri tespit edip ortaya koymuş; sonra bunların tenkidini yapmıştır. Meselâ müşriklerin, münafıkların, Yahudilerin ve Hıristiyanların fikir, inanç ve davranışlarını, onların itiraz edemeyeceği dürüstlikle tespit etmiş, daha sonra da gerekli uyarılarda bulunmuştur. Nitekim toplumu vaaz ve nasihat ederek uyarmak durumunda olan vaiz de tıpkı Kur'an-i Kerim'in ortaya koyduğu bu metodu tatbik ederek muhatabını tanımalı ve onun anlayacağı dilden konuşmalıdır. Vaaz esnasında muhatabın yetişme tarzı, kültür seviyesi, mesleği, yaşadığı çevre vb. hususları göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca vaaza toplumun âşına olduğu, ilgilendiği ve hoşlandığı konulardan başlamalı, bu şekilde cemaatin güvenini ve dostluğunu kazanmalıdır.

Bilindiği gibi insan her türlü telkine açık bir varlıktır. Müslüman da böyledir. Dolayısıyla sağlıklı din inancına sahip bireylerin yetiştirilmesi yo-

<sup>19</sup> Lokman, 31/13.

<sup>20</sup> Lokman, 31/17-19.

lunda onun da öğütsüz bırakılmaması gerekir. Yüce Allah: “Öğüt ver; çünkü öğüt müminlere fayda verir”<sup>21</sup> buyurmuştur.

Vaiz, çevredeki sosyal ve kültürel faaliyetlere de duyarsız kalmamalı, konuşmacı veya dinleyici olarak katılmalıdır. Şartlar el veriyorsa çevredeki vakıfları, dernekleri, huzur evlerini, çocuk yuvalarını, okulları ve kütüphaneleri ziyaret etmeli, onların sosyal ve kültürel faaliyetlerini takip etmeli, bunlarda görev almalıdır. Seminer, konferans ve panel gibi etkinliklerde etkin görevler üstlenerek camiye gelemeyen cemaate de ulaşmalı, mahalli gazete ve dergilerde yazılar yazmalı, radyo ve televizyon kanallarında sohbetler yapmaya çalışmalıdır.

#### 4. Kılık-Kıyafeti, Jest ve Mimikleri

Her hatibin cemaat üzerinde etkili olmasında dış görünüşün; giyim-kuşamın, saç ve sakalın, jest ve mimiklerin önemi büyüktür. Cemaate nasihat etme ve önderlik yapma konumunda olan vaiz, giyim kuşamına dikkat etmeli, temiz giyinmeye özen göstermelidir. Düzenli, tertipli ve ütülü kıyafetlerle cemaatin karşısına çıkmalı, hoş kokular sürünmeli, vücudunda rahatsız edici kokulara meydan vermemelidir. Çünkü rahatsız edici görüntü ve kokular öğretilen konu ve kişi hakkında olumsuz düşüncelere neden olabilir.

İbn Sa'd'dan bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), hırkası yemen işi, izarı Amman işi olan iki parçadan ibaret bir elbiseyi Cuma ve bayramlarda giymiştir.<sup>22</sup> Başka bir rivayette ise Allah'ın Resulü (s.a.v.), “*Bulabilen bir kimse, Cuma günü için iş elbisesinden başka bir elbise tahsis etse ne zararı olur*”<sup>23</sup> buyurarak Cuma gününe özel bir elbise giyilmesinin takdire şayan olacağını vurgulamıştır.

Konuşmalarıyla cemaat üzerinde etkili olması beklenen vaizin, giyim ve kuşamıyla da etkisini devam ettirmesi gerekir. Bundan dolayı vaiz, her zaman ve ortamda kılık kıyafetine dikkat etmeli, alay konusu olabilecek, dinin izzet ve şerefine ters düşecek bir görüntüyü asla sergilememelidir. “İnsan kıyafetiyle karşılaşır, konuşması ve davranışıyla uğurlanır” sözü bu açı-

<sup>21</sup> Zâriyat, 51/ 55.

<sup>22</sup> İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l- Kübra*, I, 250.

<sup>23</sup> Ebu Davud, el-İmam el-Hafız Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistanî, *Sünen-i Ebi Davud*, “el-Cumu'a”, 13/1078.

dan çok anlamlıdır. Cemaat, vaiz hakkındaki ilk hükmünü, onun kıyafetine göre verir. Vaiz, ilk etapta kılık- kıyafeti dolayısıyla saygı görür, ancak bu saygının devamı için vaizin bilgi ve maneviyat yüklü konuşması önem taşır. Ancak bir hatibin gerektirdiği etkin hitap etme yetkinliğine sahip olmayan bir vaize kıyafetin kazandıracığı saygınlık kısa zamanda kaybolur.<sup>24</sup>

Cemaat üzerinde etkili olmanın bir yolu da yeri geldiğinde hatibin, jest ve mimikler kullanarak karşıdaki kişilerin dikkatini çekmesi ve sözlerini tamamlamasıdır. Bunun için jest ve mimikler, vaaz esnasında söylenen sözlerle uyum içinde ve mutedil olmalıdır. Konuya ve duruma uygun el-kol hareketleri (jestler) ile yüz ifadeleri (mimikler) vaaza renk katar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in jest ve mimiklere önem verdiğini, bununla birlikte vakar ve sekînetini bozacak jestler yapmadığını, inzar ederken yüzünün kızardığını, müjdelerken gözlerinin içinin güldüğünü biliyoruz.<sup>25</sup>

## II. Etkili Bir Vaazın Özellikleri

### 1. Konu Seçimi

Vaaz için yapılacak ilk iş, isabetli bir konunun seçilmesidir. Konu seçiminde cemaatin ihtiyacı ve kültür seviyesi göz önünde bulundurulmalıdır. Halkın inanç, ibadet ve ahlakî açıdan dine bağlılığını arttırıcı konular seçilmeli, insanımızın millî-manevî değerlere yönelmesine, mutlu, huzurlu ve başarılı bir hayat sürmesine yardımcı olacak konular üzerinde durulmalıdır.<sup>26</sup>

Vaaz kürsüsü, toplumun problemlerine pratik çözümler sunmalıdır. Cemaat, en yeni bilgileri ve gündemdeki problemlerine çareleri vaaz kürsüsünden duymak ister. Günlük hayatı ilgilendirmeyen ve kendi problemlerine çözüm getirmeyen konuları, cemaat dikkatle dinlemez. Bu nedenle vaiz, cemaati birinci derecede ilgilendiren konuları tespit etmeli ve o konular üzerinde durmalıdır. Cemaati birinci derecede ilgilendiren hususlardan kastımız, dinî ve sosyal hayat alanındaki konulardır. Bunun dışında bazı toplulukların siyasi konulara ilgi duyduğu da bir gerçektir. Böyle durumlarda din görevlisi has-

<sup>24</sup> Kazancı, *Peygamberimizin Hitabeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 43.

<sup>25</sup> Bayraktar, s. 92.

<sup>26</sup> Bayraktar, s. 65.

sas davranmalı, cemaat içerisinde ayrışmaya neden olacak ve birlik beraberliği zedeleyecek konulardan, özellikle de siyasî mevzulardan uzak durmalıdır.

Cami dışında, üniversite, okul, cezaevi, darülaceze, hastane ve fabrika gibi özel eğitim ve formasyon gerektiren yerlerde yapılacak vaazlar için bulunulan yerin özelliğine göre konu seçilmeli veya konuların bu kişilerle ilgilendiren ve onların bilişsel ve duyuşsal problemlerine çözüm olacak yönlerine ağırlık verilmeli, sunum yöntem ve teknikleri de bu doğrultuda seçilmelidir.<sup>27</sup>

Konu tespitinde inanç, ibadet konuları, İslâm ahlâkı, siyer gibi konular öncelikli olmalıdır. Bunlarla birlikte toplumumuzu ilgilendiren her önemli konuya vaazda açıklık getirilmesi de önem taşımaktadır. Yani cemaat yaşadığı alanda tezahür eden konulara İslâm'ın bakışını vaizden öğrenmek ister. Bundan dolayı vaiz, konu seçerken toplumdaki yanlışlara da parmak basıp toplumu kötülükten sakındıracak, huzur ve mutluluğun tesisine katkı sağlayacak hususlara da sürekli vurgu yaparak bireyleri bu yönde teşvik etmelidir.

Konu seçiminde vaaz yapılacak gün ve mekân da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda bayram vaazları, diğer günlerden ve Cuma vaazlarından farklı olmalıdır. Bayramlarda genel konulara değinilmeli; camiye bayram dışında gelmeyen bireyleri de göz önünde bulundurarak, onları düşündürüp bilinçlendirecek hususlara; ikna edici, ancak yumuşak ve sevdirci bir üslupla temas edilmelidir. “Müslümanın sorumluluğu”, “Bir Müslüman nasıl olmalıdır?”, “Allah ve Resulü'nün bizlerden beklentileri” ve “Mü'minlerin özellikleri” gibi konular üzerinde durulmalıdır.

Cuma günleri yapılacak vaaz için, o bölgede veya ülke çapında, o haftaki en önemli konu veya olaylar göz önüne alınarak konu seçimi yapılmalıdır.

Cuma haricinde haftanın belli günlerinde yapılan vaazlarda, vaazın birini ilmihal konularına, birini ahlakî konulara, birini de Kur'an ve Hadis kültürüne ayırmanın cemaatin değişik alanlarda bilgilenmesine vesile olacağından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Vaiz, İslâm'ın itikat, ibadet, muamelât ve ahlâk konularını belli bir plan dâhilinde cemaate anlatmalı, Peygamber Efendimizin hayatını, günümüz yaşamına uygun olarak ders çıkaracak ve ibret alacak şekilde takdim etmelidir.

<sup>27</sup> Çakan, s. 62.

## 2. Vaazın Planı ve Sunumu

Vaaz, sürekli bir dinî eğitim, dinî telkin ve irşat görevidir. Cemaatin istifade edebileceği bir vaaz sunabilmek için vaizin cemaatin faydalanabileceği uygun bir plan yapması gerekir. Vaazın etkili bir şekilde sunulabilmesi için, planının iyi hazırlanması önemlidir. Başka bir ifadeyle geniş bir bilgi platformundan cemaatin ihtiyaç duyduğu bilgileri süzerek sunma becerisini göstermek için vaazın mutlaka bir plan çerçevesinde hazırlanıp, bu plana uygun sunulması gerekir.

Ayet ve hadis metinlerinin daha önceden yazılmış ve birkaç kez okunmuş olması, sunum esnasında rahatlık sağlayacaktır. Ayet ve hadislerin hatasız okunmasına son derece dikkat edilmelidir. Sunumda ayetin hangi surenin kaçınıcı ayeti olduğu, hadisin hangi güvenilir hadis kitabından alındığı da söylenmelidir. Bu, cemaatin güvenini kazanmaya yardımcı olurken dinî kaynaklar hakkında cemaatin bilgi sahibi olmasını da sağlar.

Planlamada vaazın temel niteliğinin teşvik ve uyarı olduğu dikkate alınmalıdır. Konunun yapılması durumunda kazandıracığı dünyevî ve uhrevî faydaların, ihmal edilmesi halinde doğabilecek zararların neler olabileceğinin açıkça belirtilmesi, cemaati etkilemesi açısından önemlidir.<sup>28</sup>

Vaiz, anlatacağı konuya çok iyi hazırlanmalı, konu bütünlüğünü koruyarak sunum yapılmalıdır. Konu bitmediyse bir sonraki vaazına kaldığı yerden devam edeceğini cemaate açıklamalı ve bir sonraki vaazda eksik hususları tamamlamaya çalışmalıdır.

Vaiz haftada bir vaazını çok kişiye hitap imkanı olan camilerden birinde yapılmalı, bu vaaz mümkün olduğunca aksatılmayan, müdavimlerinin de aksatmadığı, muhtevalı bir vaaz niteliği taşınmalıdır. Böyle bir vaazı namazdan sonra cemaatin bir arada olduğu bir anda, baştan sona dinleyenlerin konuyu dinleyip anlayacağı tarzda sunmak verimliliği arttıracaktır.

Genel anlamda bir vaaz planı şöyle yapılabilir:

Giriş: Vaiz, vaaza başlarken besmele, hamdele, salvele ve kısa bir dua ile giriş yapılmalıdır. Konu ile ilgili bir ayet ve bir hadis okuyarak vaazın konusunu cemaate açıklamalıdır. Niçin bu konuyu seçtiğini ve bu konunun cemaatle ilişkisini dile getirmelidir. Konunun ana fikrini belirtmelidir.

<sup>28</sup> Çakan, s. 63.

Gelişme: Konu ile ilgili ayetler ve hadisler ortaya konmalı, onlar üzerinde âlimlerin tefsirleri ve yorumları dile getirilmelidir. Konu, günlük yaşanan hayatla bağlantılar kurularak etraflıca ve belîğ bir şekilde açıklanmalı, sade ve özlü bir şekilde, kısa cümlelerle ve somut örneklerle anlatılmalıdır. Yerinde anlatılacak uygun hatıra ve gözlemler konuyu canlı hale getireceği, vaazı zenginleştirip anlamayı kolaylaştıracağı için bunlara da zaman zaman yer verilmelidir <sup>29</sup>

Sonuç: Cemaate sonradan katılanların konuyu ana hatlarıyla bilmelerini sağlamak ve anlatılanlar arasında bütünlük oluşturmak amacıyla, vaazın sonunda bir özet sunum yapmak gereklidir. Dua cümleleriyle vaazı tamamlamak hem cemaat hem de anlatılanların etkinliği açısından önemlidir. Vaiz, ezanın başlamasıyla vaazını bitirmelidir.

### 3. Vaazda Zaman-Mekân ve Cemaat

Vaazın bütün safhalarında hesaba katılması gerekli üç ana unsur: zaman, mekân ve cemaattir.

Vaiz, vaaza zamanında başlamalı, zamanı kullanma hususunda dikkatli olmalıdır. Vaazını planladığı süre zarfında bitirmeye çalışmalı, ele alınacak konuları sıkışıklığa mahal bırakmayacak şekilde rahat sunmalıdır. Namazdan önce yapılan vaazlar, ezan başlamadan mutlaka bitirilmelidir. Ezanla beraber vaaz devam etmemelidir. Vaazı ezanla beraber devam ettirmek, hele hele ezandan sonraya bırakmak cemaat için sıkıntı ve rahatsızlık verici olabilir. Bu nedenle vaiz zamanı iyi değerlendirmeli; söylenecekleri vaaz süresi içerisinde dile getirmelidir. Cemaat arasında yaşlılar, hastalar ve farklı problemleri olan ihtiyaç sahipleri bulunabilir. Bu nedenle vaiz, cemaatin dinleme ve öğrenme süreleri noktasında sabrını taşırmamalı, ezandan sonra yapılan vaazın etkili ve faydalı olmadığını bilmelidir. Cemaatin camiye geliş önceliği namaz kılmak olduğu için ezanla birlikte cemaat namaza hazırlanmakta, bu nedenle de ezandan sonra yapılan ve uzatılan vaazı can kulağı ile dinlememekte, hatta bir an önce tamamlanmasını beklemektedir.<sup>30</sup>

Vaazların zaman ve mekânının önceden ilanında büyük fayda vardır. Ki-

<sup>29</sup> Bayraktar, s. 69.

<sup>30</sup> Bayraktar, s. 71

min vaaz edeceği, tarihi ve vakti bir ilan şeklinde caminin veya müftülüğün panosuna asılarak cemaate duyurulmalıdır. Böyle bir ilan cemaate, o camide, hangi gün, kimin vaaz edeceğini önce öğrenme ve vaaza katılmak isteyenlerin programlarını ona göre ayarlama imkânı tanır. Vaazın önceden ilanı, ayrıca konuya verilen değer ve ciddiyetin de bir ifadesidir.

Köyde yapılacak vaaz ile şehirde ve hatta şehrin muhtelif semtlerinde yapılacak vaaz aynı olmamalıdır. Özellikle vaazın daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal hayattan bazı örneklemeler yapılırken şehir ve köydeki cemaate yaşadıkları çevreden örnekler verilmelidir. Konu seçiminde de cemaatin kültür ve sosyal seviyesi ile eğitim durumu dikkate alınmalıdır.

Üniversite camileri, sanayi sitelerinde yer alan camiler, merkezi yerlerdeki camiler, mahalle camileri ile köy camileri cemaatin bilgi ve yaşam koşulları bakımından çok farklı olduklarından sunulacak vaaz ve hutbenin seviyeye uygunluğuna dikkat edilmelidir. Vaiz, hazırlığını; vaaz edeceği cemaatin seviyesine göre önceden yapmalı, sunumunu da bu çerçevede icra etmelidir. Çünkü nerede, ne kadar süre ile ve kimlere konuştuğunun farkında olmak hatip ve vaizin başarısını doğrudan etkileyecektir.

Cami için hazırlanmış bir konu, bir salonda veya farklı kesimden bireylerin katılımına açık bir ortamda sunulacaksa ona uygun bir hitap ve anlatım tarzı benimsenmelidir. Vaazla ilgili tüm unsurlarda camideki sunumla bütünüyle aynı olmamalıdır.

Öğüt verme faaliyeti olarak vaaz cami dışındaki cemaate de hitap etmeli, vaiz de bir tebliğci olarak cami dışındaki kitlelerle ilgilenmelidir. Bir başka ifade ile vaiz, resmi din hizmetlerinin dışındaki faaliyetlerine de büyük önem vermelidir.

Vaazlar, bıktırıcı olmamalı, cemaatin rağbeti ölçüsünde uygun aralıklarla yapılmalıdır. Her Perşembe vaaz eden Abdullah b. Mes'ud'dan her gün vaaz etmesi istenince, "Sizi bıktırmaktan endişe ederim. Ben vaaz ve nasihat konusunda sizin için en uygun zamanı gözetiyorum. Rasulullah da bize aynı şekilde davranır, bizi usandırmamak için uygun zamanları kollardı",<sup>31</sup> diye cevap vermiştir.

Vaizler, bazı vaazlarını cami dersi tarzında yapabilirler. İlim halkaları

<sup>31</sup> Buharî, "İlim", 12.

oluşturarak, camilerde hadis, tefsir, fıkıh, ilmihal ve siyer şeklinde mihraptan dersler yapılabilir. Mihraptan derslerin daha verimli olabileceği düşünülmektedir. Peygamber Efendimiz, namazdan sonra cemaate vaaz ederdi. Bu sünneti yeniden tatbik yolunda çalışmalara ağırlık verilmesinin vaazların etkinliği açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

#### 4. Vaazın Üslubu

##### A. Cemaatin Seviyesine Uygun Dil

Vaaz hazırlanırken toplumun seviyesine uygun bir dil kullanılmalıdır. Vaazda cümleler kısa, kesin, kolay anlaşılır, tesirli, mantıklı, güçlü ve heyecan verici şekilde kurulmalıdır. Verilmek istenen mesaj teferruata boğulmamalı, anlaşılmayan kelime ve tabirler kullanılmamalıdır. Aksi halde iyi anlaşılmayan bir vaazdan istenen faydanın temin edilmesi mümkün değildir.<sup>32</sup> İyi kullanılan bir dil, etkin konuşma özellikleri, vaazda önemli olduğundan vaizin hitap ettiği toplumun dilini çok iyi bilmesi ve güzel kullanması önem arz etmektedir. Çünkü bu durum vaazın daha etkili ve anlaşılır olmasını sağlayacaktır.<sup>33</sup>

Yüce Allah Kur'an-i Kerim'de: *"Onlara, içlerine işleyecek, ruhlarına tesir edecek şekilde beliğ söz söyle"*<sup>34</sup> buyuruyor. Vaazın insanların gönüllerine tesir edecek üslupta sunulmasını vurgulayan bu ayetin bir gereği olarak; Rasulallah (s.a.v.) muhataplarına tesir eden, gönüllerini kazanan bir ifade tarzı ile konuşmuş, nitekim pek çok insan onun etkin vaaz ve irşadiyle hidayete ermiştir. O, nübüvvet ve risalet görevinin bir gereği olarak *"Hikmetle ve mev'iza-i hasene ile Rabbinin yoluna davet..."*<sup>35</sup> maksadıyla; ciddi, samimi ve gösterişten uzak bir hitabet örneği vermiştir. O, iddiasız, fakat mükemmel bir hatiptir. Gayesi hitabet olmamakla beraber, modern hitabette faydalı ve başarılı olan her usul ve tekniği vaazlarında kullanmıştır. O, kendinden sonra gelen ve samimi dileklerle İslâm'a davet görevini yüklenilecek olanlara; tatbiki mümkün, faydalı ve başarılı bir hitabet üslubu bırakmıştır.<sup>36</sup>

<sup>32</sup> Bayraktar, s. 76.

<sup>33</sup> Bayraktar, s. 79.

<sup>34</sup> en-Nisa, 4/ 63.

<sup>35</sup> en-Nahl, 16/ 125.

<sup>36</sup> Ahmet Lütfi Kazancı, s. 11.

H. Peygamber (s.a.v.), “*Ben nebilerin imamıyım, hatibiyim ve şefaat sahibiyim*”<sup>37</sup> buyurarak bu konudaki üstünlüğünü, dolayısıyla iyi bir hatip olduğunu ifade etmiştir. Kur’an’ın ifadesiyle “*O, konuşmasında yapmacığa kaçan biri değildi.*”<sup>38</sup>

Yüce Rabbimiz: “*Kullarıma, sözün en güzel olanını söylemelerini söyle. Çünkü şeytan aralarını açıp bozmaktadır. Şüphesiz şeytan insanın açıkça bir düşmanıdır.*”<sup>39</sup> diyerek tatlı sözün şeytanın oyununu bile bozduğuna işaret etmektedir. Buna göre vaaz etme makamında olan din adamlarının hitabetle ilgili ilke ve yöntemlere dikkat etmeleri, kırıcı konuşmaktan sakınmaları, gönüllere nüfuz edecek tarzda konuşmaları önem taşımaktadır.

H. Musa’nın “*Rabbim, göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlansınlar*”<sup>40</sup> şeklinde yaptığı dua vaizler için de bir örnek dua olmuş ve vaizler bu dua ile vaaza başlamışlardır. Cemaate faydalı olmak için Allah’a sığınarak ve onun yardımını dileyerek vaaza başlamak güzel bir haslettir. İnsanlara hitap etmek, onların ihtiyaç duyduğu konulara parmak basmak, toplumu rahatlatmak bir maharet gerektirdiği gibi, sosyal ve psikolojik olarak da uygun bir zaman ve ortamı gerektirmektedir.

Vaaz, muhataba yapılıdır. Camide, cemaat arasında bulunmayanlara hitap etmek, onları eleştiren ifadeler kullanmak, bir kişi veya grubu hedef alarak konuşmak doğru bir üslup değildir. Vaazda yanlışlar ve doğrular söz konusu edilmelidir. Ancak tenkitler düşünceler üzerinden yapılmalı, şahıslar söz konusu edilmemelidir.

### B. Ayet ve Hadislerden Yararlanma

Vaazlarda konu edilecek ayet ve hadislerle ilgili olarak önce tespit yapılmalı, onların yorumları ve tefsirleri tetkik edilmeli sonra da cemaatin anlayacağı bir üslupla sunulmalıdır. Cemaatin anlamakta zorlanacağı müteşabih ayetler ve benzeri konular, vaaz kürsüsünde dile getirilmemelidir.

Vaaz kürsüsünden dillendirilen her konu, mutlaka ayet ve hadis refe-

<sup>37</sup> Tirmizi, “Menakıb”, 1; İbn Mâce, Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mace el- Kazvini, *Sünen-i İbn Mace*, “Zühd”, 37.

<sup>38</sup> es-Sâd, 38/20.

<sup>39</sup> el-İsra, 17/ 53

<sup>40</sup> Tâhâ, 20/ 25-28.

ranslı olmalıdır. İslâm'ın ana kaynakları referans alınmadan konuların doğru bir şekilde yorumlanması mümkün değildir. Kur'an'ın en iyi müfessiri ve uygulayıcısı Hz. Peygamber olduğundan vaazda, Hz. Peygamber'in konuya ilişkin uygulamalarından örnekler verilmelidir.

### *c. Kıssa ve Örneklerden yararlanma*

Vaazda Kur'an'da ve Sünnet'te yer alan kıssalar, örnek olarak takdim edilmelidir. Kıssaların anlatılması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca İslâm tarihinden konuya dair ibretlik kıssalar anlatılarak kıssalarla hayatlarımız arasında paralellik kurarak geçmiş bir hikayeyi aktarmanın ötesinde Müslümanların manevî hayatına anlam katacak derslere işaret edilmelidir. Anlatılanlar sonrasında cemaatin ümitsizliğe kapılması engellenmeli, kıssalarda yer alan örneklerdeki gibi olmanın Allah'ın (c.c) izni ve yardımıyla kolay olduğu ifade edilmelidir.<sup>41</sup> Ayrıca örneklemeler yapılırken şairlerden, atasözlerinden, fıkralardan istifade etmek, vaazın sunumunun canlılığı ve anlatılanların etkinliği açısından önem arz etmektedir.

### *Sonuç*

Geçmişten günümüze genellikle camilerde uygulanan en etkili ve yaygın iletişim araçlarından biri olan vaaz, erdemli ve huzurlu bir toplumun oluşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Gerçekleştirilen vaazlarla camilere devam eden cemaat dinî bilgi ve bilincini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Cemaat vaizi dinleyerek dinî hayatına yön verirken, cami dışında vaizi kendisini etkileyen örnek bir kişi olarak görmek istemektedir. Toplumun her kesiminden cemaate vaaz etme makamında olan vaizin, cami içinde ve dışında cemaati ile iletişimini devam ettirmesi, gönül dilini kullanarak toplumun iyiyi ve güzeli bulmasına vesile olması yapmış olduğu görev bakımından oldukça önemlidir.

Vaaz programlarından normal cami cemaatinin yanı sıra toplumun değişik katmanlarının da istifade etmesi sağlanmalıdır. Kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar, sokak çocukları, huzur evi sakinleri, cezaevi mahkûmları

<sup>41</sup> Fatma Abide Keskin, "Batı Dünyasından Örnek Vaaz İçerik Analizleri", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011), Ankara: DİB yay., 2013, II, 137.

hâsılı toplumun her kesimi vaazlardan istifade edebilmeli, gönül dilinden faydalanabilmelidir. Bunun sağlanması için toplumun değişik kesimlerine yönelik cami dışı ortamlarda da vaaz programlarının tertip edilmesi önem arz etmektedir.

Toplumunu sahih dinî bilgi ile buluşturmada, İslam ahlak ve ilkelerini yaşanabilir bir şekilde sunmada önemli fonksiyon icra eden vaizlere olan ihtiyaç günümüzde de artan bir hızla devam etmektedir. Bu bağlamda ilahiyat fakültelerinde vaiz yetiştirmeye yönelik programların geliştirilmesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu anlamda hizmet içi eğitimlere ağırlık vermesi ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesine katkı sağlayacaktır.

#### Kaynakça

- Ahmadov, Shahi, "Hz. Ali'nin Vaaz Açısından Yeri ve Konumu", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 535-544.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *Türkiye'de Vaizlik Tarihçesi ve Problemleri*, İstanbul: MÜ? İFAV Yay., 2009.
- Buharî, İmam Muhammed ibn İsmail, *el-Camiu's-Sahib (Sahib-i Buhari)*, Kitabu'l-Cihad, 143; Kitabu'l-İlim, 12.
- Büyükkörükçü, Abdurrahman, "Tahir Büyükkörükçü" *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 545-559.
- Coşkunsever, Asude, "Sosyal Hizmet Kurumlarında Vaaz / Dinî Danışmanlık", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 42-53.
- Coştu, Kamil, "Hayat Boyu Eğitim Bakımından Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki Tutuklu ve Yükümlülere Yönelik Vaaz ve Dinî Danışmanlık Hizmetleri", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, (17-18 Aralık 2011 Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 30-39.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Dinî Hitabet Çeşitleri- İlkeleri - Örnekleri*, İstanbul: MÜ? İFAV. Yay., 1998.
- Çetin, Abdurrahman, *Hitabet ve İrşad-Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma*, İstanbul: Emin Yay., 2008.
- Doğdu, Süleyman, *Dinî Hitabet*, Ankara: MEB Yay., 1981.

- Ebu Davud, el-İmam el-Hafız Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî, *Sünen-i Ebi Davud*, el-Cumu'a, 1078.
- İbn Manzur, (Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari ibn Manzur) *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, XV, 345.
- İbn Sa'd (Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib el-Hâşimî), *et-Tabakatü'l-Kübra*, I.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamberimizin Hitabeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Keskin, Fatma Abide, "Batı Dünyasından Örnek Vaaz İçerik Analizleri", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*. (17-18 Aralık 2011 DİB Ankara), Ankara: DİB Yay., 2013, II, 130- 138.
- Müslim, Müslim bin Haccâc bin Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburî, *Sahib-i Müslim*, Fedailü's-Sahabe, 4; İman 95.
- Soysaldı, Mehmet, *Dini Hitabet*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2005
- Soysaldı, Mehmet, "İslâmî Tebliğde Hz. Peygamber Örneği", *Diyanet İlmî Dergisi*, Ankara: DİB Yay., 2006, XXXXII, sy. 2, s. 69-98
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Birr 17; Menakıb, 1.
- Tümer, Günay, "Vaazda Takip Edilecek Metod", *Diyanet İlmî Dergisi*, Ankara: DİB Yay., 1978, XVII, sy. 1, s. 5-22.
- Ünal Mehmet, "Kur'an'ın öğrettiği Vaiz Profili" *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* (17-18 Aralık 2011 Ankara), Ankara: DİB yay. 2011.